

CHOLG'U IJROCHILIGINI RIVOJLANTIRISH

QARSHI IXTISOSLASHTIRILGAN SAN'AT MAKTABI OLIY TOIFALI

O'QITUVCHISI

NIYOZOV QURBONALI NURALIYEVICH

ANNOTATSIYA: Maqola umumta'lim maktab ta'limiga cholg'u ijrochiligi fanini kiritilishi va o'quvchilarda ijrochilik malakalarini shakllantirishning ahamiyati haqida.

Kalit so'zlar: cholg'u ijrochiligi, milliy cholg'ular, rekonstruktsiya qilingan, musiqiy meros, sozanda.

ABSTRACT: The article deals with the importance of introducing the subject of instrumental performance into secondary school education and the formation of students' performing skills.

Keywords: instrumental performance, folk instruments, reconstruction, musical heritage, musician instrumentalist.

KIRISH: O'zbek xalqining bebaho boyligi hisoblanmish milliy musiqiy cholg'ularimiz o'zining betakrorligi, naqsh bezagining jozibadorligi, ovoztarovatining rang-barangligi va ijro imkoniyatlarining beqiyosligi bilan milliy musiqiy madaniyatimizda alohida o'rin tutadi. Musiqiy cholg'ular azal-azaldan o'zbek xalqining ma'naviy hayotida muhim ahamiyat kasb etib, kundalik turmush tarzi bilan chambarchas bog'lanib ketgan. Ular hozirgi kunda ham kishilar dunyoqarashining shakllanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ayniqsa, cholg'u ijrochiligi san'ati ajdodlarimiz tomonidan asrlar davomida noyob estetik vosita sifatida shakllanib, nafaqat musiqa ilmida, balki zamonaviy musiqa ijodiyotidam katta qiziqish uyg'otib kelmoqda. Uning barcha o'ziga xos xususiyatlari va qirralarini o'rganish esa cholg'u ijrochiligi amaliyotini boyitishga yordam beradi. Milliy musiqiy sozlarimiz juda qadimiy va boy tarixga ega. Musiqa san'atida dastlabki zarbli (membranofon) cholg'ular eramizdan oldingi o'n uchinchi ming yillikda paydo bo'lgan. Manbalarda qayd etilishicha, bunday cholg'ular qadimgi

mehnat qo`shiqlarining ritmik tuzilishi bilan bevosita bog`liq bo`lgan. Keyinchalik shovqinli (idiofon) cholg`ular paydo bo`ldi. Ijrochilar qarsak chalib ritmni ta`kidladilar, shovqinli cholg`ular ta`sirini kuchaytirdilar. Ijrochi ayollarning chapak zarblari o`ziga xos takrorlanmas go`zal holatni vujudga keltirar edi. Shu sababli zarbli cholg`ular eng qadimgi cholg`u asboblari turiga kiradi. Ularning kelib chiqishi insonning qadam bosishi, mehnat jarayoni, raqs harakatlari, ov va harbiy yurishlari bilan bog`liq. Uzoq tarixiy rivojlanish davomida turli xalqlar musiqa amaliyotida o`zining tuzilishi, tovush hosil qilishi, ijro va ifoda imkoniyati jihatidan xilma-xil zarbli cholg`ularning turlari shakllangan. Taniqli olim T. Vizgoning ma`lumotiga ko`ra mudovara (tarelka) harbiy cholg`ular qatoridan ham o`rin olgan. Misli mudovara (sanj)lar ham meloddan uch ming yil oldin ma`lum bo`lsa-da, zamonamizgacha xuddi doyra cholg`usidek o`z shaklida etib kelgan. Zarbli cholg`ular - doyra, debu, daff, daz, dov, sanj, go`lachalar meloddan ikki ming yil muqaddam (nisoniylar davri) vujudga kelib, turli shakllari, tuzilish va zarblari bilan takomillashib bizgacha yetib kelgan. Doira va sanj cholg`usining tarixi ijro etilish usullari haqida musiqashunos olim T. Vizgo fikr yuritib, sanj cholg`usining o`rtasidan tasma o`tkazilib chalinganligini va hozirgi davrda ham xuddi shunday uslubda ijro etilishini ta`kidlaydi. Samarqandning Urgut tumani Mo`minobod qishlog`idan topilgan miloddan besh ming yil oldin suyakdan ishlangan va beshta qo`l bilan bosib ijro etiladigan teshikka ega bo`lgan nay qisman saqlangan bo`lib, o`sha davrda bunday tovush ko`lamiga ega bo`lgan cholg`uda qanday kuylar ijro etilganligini tasavvur qilish mumkin. Arxeologik qazilmalar natijasida topilgan va bizgacha to`liq cholg`u sifatida yetib kelmagan bo`lsa-da, ilmiy manbalarda tasviri tushirilgan bu cholg`ular paleolit davriga to`g`ri keladi. Shuningdek, ular aynan eng qadimiy insoniyat tarixida ilk musiqa rivojining qay tarzda ekanligidan hamda umummadaniy saviyasidan dalolat beradi. Ular asta-sekin rivojlanib hozirgi nay, goboy va klarnet darajasigacha yetib kelgan. Musiqiy cholg`ular juda qadimiy rivojlanish tarixiga ega. Arxeologik qazilmalar, qoyatoshlardagi va devoriy tasvirlar, tarixiy va ilmiy hujjatlar, adabiy manbalar, miniatyura asarlaridan musiqiy cholg`ular uzoq o`tmishda mavjud bo`lgani va turli xalqlar o`rtasida muloqot

vositasi bo'lganligini isbotlaydi. O'zbek xalq cholg'ulari haqidagi bebaho ma'lumotlar A.Eyxgorn, V.Bertels, A.Boldirev, B.Riftin, A.Semyonov, R.Sadokov, T.Vizgo, O.Malkeevalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. So'nggi yillarda musiqiy cholg'ularni o'rganishga bo'lgan qiziqish nafaqat bizning respublikamiz, balki chet davlatlarda ham sezilarli darajada ortdi. Ushbu yo'nalish bugungi kunda zamonaviy san'atshunoslik ilmi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Musiqiy cholg'ular ma'naviy madaniyat bilan uzviy bog'liq bo'lib, jamiyat rivojining ma'lum bosqichida shakllangan estetik didni ham aniqlaydi. Shuningdek, musiqiy cholg'ular va ularning madaniy yodgorliklardagi tasvirlari o'tmish davr hayotidan dalolat beruvchi haqiqiy va yagona ma'lumot manbai hisoblanadi. Musiqiy merosning qaysiki turida ish olib borilishidan qat'iy nazar, tadqiqotchi uchun hududiy chegaralarni aniqlash biroz qiyinchilik tug'diradi, chunki davlatlarning zamonaviy chegaralanishi unchalik uzoq bo'lmagan davrda vujudga kelgan. O'rta Osiyo hududida Parfiya, So'g'diyona, Baqtriya, Xorazm kabi turli davlatlarning vujudga kelganligi bizga tarixdan ma'lum. IX-X asrlarda Eron va Afg'oniston davlatlari hududi Buxoro xonligining yerlari bo'lgan. XII asrda Xorazm hukumronligi shimoliy Hindistongacha bo'lgan juda katta hududni egallagan edi. XIV asrda mo'g'ul imperiyasi vayronalarida Temurning buyuk saltanati yuzaga keladi va Samarqand uning markazi bo'lgan. Shuning uchun musiqiy cholg'ularning yaratilishi va rivojlanishini faqatgina bir xalqning mahsuli deb hisoblash noto'g'ri. Ular ko'p asrlik rivojlanish natijasida, o'zaro ta'sir va o'zaro aloqalar orqali vujudga kelgan. Musiqiy cholg'ularning eramizgacha mavjud bo'lganligini tasdiqlovchi zamonaviy arxeologik topilmalar katta qiziqish uyg'otadi. Jumladan, yaqinda Samarqand viloyatining qishloqlaridan birida, ayol qabridan oltin va bronza taqinchoqlar orasida suyakdan ishlangan nay topilgan hamda uning bronza davriga mansubligi aniqlangan. Shuni ham aytish kerakki, o'zgacha ko'rinishga ega bo'lgan buben cholg'usi ham O'rta Osiyoda qadimda istiqomat qilgan aholiga ma'lum bo'lgan. Afrosiyobning terrakota haykalchalariga qarab, lyutnya (ud) so'g'diylarning sevimli cholg'usi bo'lganligini aniqlash mumkin. Cholg'uning katta va kichik hajmdagi, yumaloq va uzunchoq shakldagi, ammo asosiy jihatlari o'xshash

boʻlgan turlarini uchratamiz. Ushbu tasvirlarda biz lyutnyaning torli-tirnama, kosaxonasi katta va dastasi kalta, bosh qismi orqaga qayrilgan turlarini koʻrishimiz mumkin. Bu cholgʻu «kalta lyutnya» yoki ud nomi bilan mashhurdir. Xalq cholgʻularini oʻrganish boʻyicha maʼlumotlar yuqorida nomlari qayd etilgan olimlarning ilmiy tadqiqotlarida oʻz aksini topgan. Shuningdek, V.Belyaevning «Oʻzbekiston musiqa cholgʻulari» (1933), R.Gruberning «Musiqa madaniyati tarixi» (1941), I.Rajabovning «Maqomlar masalasiga doir» (1963), A.Karomatovning «Oʻzbek cholgʻu musiqasi» (1972), T.Vizgoning «Oʻrta Osiyo musiqa cholgʻulari» (1980), A.Petrosyansning «Cholgʻushunoslik» (1990), A.Odilovning «Oʻzbek xalq cholgʻularida ijrochilik tarixi» oʻquv qoʻllanmasi (1995), A.Lutfullaev va T.Solomonovanning «Oʻzbek xalq musiqa cholgʻulari» oʻquv-uslubiy qoʻllanmasi (2005), A.Tashmatovanning «Musiqiy cholgʻular muzeyi Katalogi» (2006), A.Lutfullaevning «Oʻzbek xalq cholgʻularida ijrochilik sanʼati tarixi» oʻquv qoʻllanmasi (2006), S.Saidiyning «Markaziy Osiyo madaniyatida urma cholgʻular» nomli oʻquv qoʻllanmasi (2008) xalq cholgʻularini oʻrganishga bagʻishlangan. V.Belyaevning «Oʻzbekiston musiqa cholgʻulari» nomli kitobi 1933-yili Moskvada nashr etilgan boʻlib, u 7 bobdan iborat. I-bob zarbli, shovqinli, tilchali va rezonansli cholgʻularga bagʻishlangan. 14 II-bobda damli cholgʻular, III-bobda torli cholgʻular haqida maʼlumotlar berilgan. IV-bob oʻzbek musiqa cholgʻularining ansambllarda qoʻllanilishi, V-bob oʻzbek musiqa cholgʻularining avvalgi (eskicha) vazifalari, VI-bob oʻzbek xalq cholgʻularining tarixiy ahamiyati, VII-bob oʻzbek musiqa cholgʻularining Oʻzbekiston musiqa madaniyatini qurishda qoʻllanilishi kabi maʼlumotlarni oʻz ichiga qamrab olgan. Ushbu kitobda oʻzbek musiqa cholgʻulari haqidagi bebaho maʼlumotlar oʻrin olgan. XIX Asrning ikkinchi yarmida oʻzbek xalq cholgʻulari ijrochiligi sohasida jiddiy oʻzgarishlar yuz berdi: yangidan-yangi shakllar paydo boʻldi. Xalq ijrochiligi anʼanalari asosida yangi, nisbatan murakkab va mukammal, xalq hayotining turli tomonlarini yorituvchi kuy va qoʻshiqlar yaratila boshlandi. Taniqli dutorchi, tanburchi, doirachi, naychi, surnaychi, bulamonchi, gʻijjakchi, qashqar va afgʻon rubobchilari paydo boʻldi. Xalq cholgʻulari musiqa ixlosmandlari orasida keng

yoyildi. Ular «Navro`z» bayramlarida va shu singari xalq sayllari va tomoshalarida, hosil bayramlarida faol ishtirok etdilar. Cholg`ular orasida musiqa tovushlarini yozib ko`rsatadigan maxsus belgilar tizimini (notatsiya) yaratishga intilish paydo bo`ladi. Buni amalga oshirish shoir va musiqachi Pahlavon Niyoz Mirzaboshi (Komil Xorazmiy 1825-1879) ga nasib etadi. Iste`dodli musiqa ijrochisi, mohir tanburchi va g`ijjakchi Pahlavon Niyoz Mirzaboshi sayohat chog`ida nota bo`yicha kuy chalayotgan cholg`ularni ko`rib hayratga tushdi. Mirzaboshi-Komil Xorazmiy Xorazmga qaytishi bilanoq ilgaridan diliga tugib yurgan niyati - maqomlarni yozib olishga ilhom bilan kirishdi. Cholg`uchi tanbur chizig`ida joylashgan ladlar miqdoriga muvofiq ravishda o`zida bo`ylama chiziqni mujassam etgan tabulatura yozig`i – «Xorazmcha tanbur notatsiyasi» ni kashf etdi. Ladni bosish joyi nuqtalar bilan belgilandi. Chiziq ustidagi va ostidagi nuqtalar bilan tanbur torlarini usti yoki ostidan chertish soni ifodalangan. Bu Xorazm tanbur yozuvi o`ngdan chapga o`qilgan. 15 Muallif Xorazm olti yarim maqomining birinch maqomi «Rost» ni cholg`u va aytim yo`llarini yozib oladi. Bu ishlarda o`g`li Mirzo Matrasulboy yaqindan yordam beradi. Muhammad Rahimxon (Feruz) ning yordamida mashhur xattotlar tomonidan nusxalar ko`paytiriladi. Nusxalardan bittasi Abu Rayxon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida, 1tasi O`zbekistondavlat konservatoriyasida saqlanib kelinmoqda. Mukammal bo`lmasada, bu yangi nota yozuv uslubi ijrochilik tarixiga musiqa merosini yozib olish va saqlab qolish yo`lidagi ilk urinish sifatida kirdi. Notatsiya muallifi katta musiqa arbobi va o`qituvchisi ham edi. Xudoybergan Muxrkan, Xudoyberdi Mahsum, Bobojon bo`lamonchi, Muhammad Rasul Mirzo, Matyoqub Xarratov, Matniyoz Yusupov va ko`pgina boshqa taniqli sozanda va xonandalar undan dutor, tanbur, g`ijjak, bo`lamon, surnay, doyra va boshqa cholg`ularchalishni o`rganishgan. XX asrning 20-yillarida o`zbek musiqa san`ati jadal ravishda taraqqiy eta boshladi. Musiqa o`quv yurtlari - Toshkentdagi Turkiston xalq konservatoriyasi (1918) va uning Samarqand, Farg`ona (1919) va Buxorodagi (1920) filiallarida katta ishlar amalga oshirildi. Ularda asosan o`zbek xalq cholg`ulari hamda ba`zi yevropa musiqa cholg`ulari (fortepiano, skripka va damli cholg`ular) ni chalish o`rgatilar edi. Shu

tufayli respublikaning ko'pgina shaharlarida musiqa havaskorligi keng quloch yoydi. D. B. Kabalevskiy bolalar cholg'u musiqa ijrochiligi faoliyatiga katta ahamiyat bergan. Xususan, u ta'kidlaganki: "Agar sinfda fortepiano bo'lsa, darslarga to'rt qo'lda ijro qilishni (o'qituvchi bilan ansamblda chlish) kiritish tavsiya etiladi ... Ehtimol, hayotlarida hech qachon fortepiano klavishlariga tegmagan bolalar, ikki barmog'i bilan faqat o'qituvchi tomonidan berilgan ikkita notani bosib ozmi-ko'pmi to'laqonli musiqa asarini ijro etishda ishtirok etadi. Bu bolalarda katta qiziqish uyg'otadi, musiqaga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytiradi va, albatta, ularning musiqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi» Ammo sinfda fortepiano bo'lmasa-chi? Va agar u mavjud bo'lsa ham, sinfdagi bolalarni ushbu faoliyatga jalb qilishda qiyinchiliklar mavjud - axir, o'qituvchi hammani bir vaqtning o'zida bitta cholg'uga o'tkaza olmaydi. Va maktab darsi sharoitida bu faoliyatga murojaat qilishning shubhasiz afzalliklari bilan, bolalar shunchaki klavishlarga "teginib ko'rish" imkoniyatiga ega bo'lishardi halos.[4]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA:

Boshlang'ich elementar cholg'u asboblarida ham cholg'u ijrosini o'rganib ko'rish mumkin. Agar maktabda bolalar cholg'u asboblari bo'lsa, ulardan darslarda o'qituvchi bilan ansamblda (shu jumladan to'rt qo'lda ijro sifatida) foydalanishimiz mumkin - qo'shiqni jo'rlilikda kuylash, musiqa ostida harakat qilishimiz uchun bu juda ma'qul, chunki bu asboblarni chalish bolalarning musiqiy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi, ularning musiqiy va ijrochilik tajribasini boyitadi va darsga o'yin elementini kiritadi. Ammo bolalar asboblarida ijroni bu turi bolalarning e'tiborini uzoq vaqt ushlab turishga qodirmi? Hatto K. Orff tomonidan yaratilgan mashhur elementar musiqa cholg'ularida ijro qilish faqat maktabgacha yoshdagi bolalarga nisbatan mo'ljallangan. Bugungi kunda kichik maktab yoshdagi o'quvchilarini ham doirachalar, shiqildoqlar, uchburchaklar va barabanlarning shovqini bilan qiziqtirish allaqachon qiyin bo'lib qolgan. Badiiy sifat jihatidan juda shartli bo'lgan natijaga Orff cholg'u asboblarini chalishning juda qiyin texnikasi asosida erishish mumkin. Shu bilan birga ularni arzon deb atay olmaysiz. Bu ularni mahalliy maktabda tarqatish imkoniyatini kamaytiradi.[4] Ko'p qiyinchiliklarni musiqa

o`qituvchisining zukkoligi bilan bartaraf etish mumkin. Ammo baribir, barcha maktab o`quvchilarini improvizatsiyalangan usullar asosida cholg`u musiqa ijrochiligi bilan tanishtirish masalasini hal etishda o`qituvchining zukkoligi yetarli emas. Yoki, bu asboblardan tashqari, musiqa darsida boshqalarga murojaat qilish mumkin bo`lgandir? Axir, D. B. Kabalevskiy umumta`lim maktablari uchun musiqa faning dasturini yaratilganiga ham 50 yildan ortiq vaqt o`tdi. Darhaqiqat, musiqiy cholg`ular insoniyat ma`naviyatini ohanglarda tarannum etuvchi vosita, ya`ni xalq ijodiyoti mahsuli bo`lib, azal -azaldan omma orasida shakllanib, mohir soz ustalari tomonidan yasalib, tobora mukammallashib kelayotgan mo`jizaviy va ifodaviy asboblardir. Cholg`ularda har bir xalqning milliy g`ururi, an`anasi, qadriyatlari o`z ifodasini topganki, ulardan taraladigan ovoz ham shunga moslashgan. Zamonaviy jarayonda o`tmish an`analariga yangicha qarash, ilg`or rivojlangan texnikadan munosib foydalanish hamda komil insonni tarbiyalash kabi omillarga alohida e`tibor qaratilmoqda. Zero, komil inson tarbiyasida musiqa eng muhim, ya`ni insonlarni ruhiy hamda ma`naviy tarbiyasiga asos bo`la oladigan omil sifatida qaraladi. O`quv-ta`lim jarayonining barcha bosqichlarida bunga e`tibor berilishining sababi ham shunda ekanligi shubhasizdir.[2] 2022/2023 o`quv yilidan boshlab umumiy o`rta ta`lim muassasalarida milliy musiqa cholg`ularidan kamida bittasida kuy ijro etish mahorati o`rgatiladi hamda bu haqda ularning ta`lim to`g`risidagi hujjatiga (shahodatnoma) tegishli qayd kiritiladi. Bu borada O`zbekiston Respublikasi Prezidentining «Madaniyat va san`at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida»gi qarori imzolandi. Qarorga ko`ra, 2022/2023 o`quv yilidan musiqa fani uchun haftasiga belgilangan bir o`quv soati hamda unga qo`shimcha ravishda har hafta milliy musiqa cholg`ularida kuy ijro etish amaliy to`garaklari va fakul`tativ darslari o`tkaziladi. Shuningdek, milliy cholg`ulardan kamida bittasida, 2023/2024 o`quv yilidan boshlab esa kamida uchta kuy ijro etish mahoratiga ega bo`lish musiqa fani o`qituvchilari uchun majburiy hisoblanadi. Musiqa fani uchun ajratilgan o`quv soatlari doirasida «Hayotimga hamrohdir cholg`u» shiori ostida cholg`u ijrochiligi dars mashg`ulotlari yo`lga qo`yiladi. O`quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarini mazmunli tashkil etish

maqsadida ularning qiziqishlariga ko`ra milliy musiqa cholg`ularida kuy ijro etish mahorati, tasviriy va amaliy san`at, hunarmandchilik yo`nalishlarida amaliy to`garaklar (keyingi o`rinlarda – amaliy to`garaklar) tashkil etiladi. Musiqa san`ati bo`yicha professional ta`lim hamda oliy ta`lim to`g`risidagi hujjatga ega bo`lgan, kamida 3 ta milliy musiqa cholg`ularida mahorat bilan kuy ijro eta oladigan mutaxassislarni asosiy ish joyidan bo`sh vaqtda u yerdagi mehnatga haq to`lash shartlarini saqlab qolgan holda o`rindoshlik asosida umumiy o`rta ta`lim muassasalari musiqa fani o`qituvchisi va musiqa yo`nalishidagi to`garak rahbari lavozimiga to`liq stavkada ishga qabul qilishga ruxsat beriladi; Bundan tashqari musiqa fani o`qituvchilarini kamida uchta milliy musiqa cholg`ularida kuy ijro etishga o`rgatish xalq ta`limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi doirasida amalga oshiriladi, bunda qayta tayyorlash (malaka oshirish) kurslarida mashg`ulot olib borish uchun madaniyat va san`at sohasi vakillari shartnoma asosida jalb etiladi.[1] O`qituvchi faqatgina cholg`uchilik san`atini o`rganayotgan o`quvchi bilan emas, balki tom ma`noda tarbiyalanuvchi bilan ishlayotganini his etishi lozim. Ishga xuddi mana shunday yondashish kerak, zamonaviy fan ta`lim va rivojlanishni ilmiy nuqtai nazardan chuqur va har taraflama o`rganmoqda. Ta`lim va rivojlanish jarayoni bir - biri bilan uzviy bog`langan. Rivojlanish ta`lim jarayonida amalga oshiriladi. O`quvchilarning muayyan bilim, ko`nikmalarni o`zlashtirishlarining individual xususiyatlari, ongning qanchalik rivojlanganligi ta`lim jarayoniga ta`sirini o`tkazadi. Kimning ong va intellekt darajasi rivojlangan bo`lsa, u turli bilim va ko`nikmalarni oson va tez o`zlashtira oladi. Ta`lim va rivojlanishning o`zaro bogliqligini e`tirof etish ta`lim jarayonida rivojlanish o`z - o`zidan amalga oshadi, degani emas. Fan talimining rivojlanganishiga ijobiy ta`sirini inkor etmaydi. Shunga qaramasdan, ta`lim ta`siridagi rivojlanish natijasi hamma vaqt ham bir xil bo`lavermaydi. Bunday natijalar keskin farq qilishi mumkin. Bu erda savol tug`iladi: ta`lim davomida rivojlanishga qanday manbalar o`z ta`sirini ko`proq o`tkazadi? Bu savolga G.M. Sipinning «Fortepianoda ijroni o`rganish», («Obucheniye igre na fortepiano») kitobidan javob topishimiz mumkin: «Bu erda ta`lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlari hal qiluvchi ahamiyatga ega». Yuqorida aytib o`tilgan

fikr bevosita cholg`u ijrochiligi ta`limiga ham tegishli. Hamma gap o`quvchining ijro etish ko`nikmalarini o`zlashtirishi bilan uning umumiy musiqiy rivojlanishi masalalarining bog`liqligi cholg`u ijrochiligi fani milliy cholg`ularning kelib chiqish tarixi, milliy soz yasovchi ustalar haqidagi ma`lumotlar va milliy cholg`ularimizni zamonaviy estrada ijrochiligidagi o`rni haqidagi nazariy va amaliy bilimlarni talabalarga zamonaviy ta`lim standartlari talablariga muvofiq o`rgatishdan iborat.[2] O`zbek mumtoz musiqiy merosi turli cholg`ularga boy va ularning har biri uzoq o`tmish, tarkibiy rivojlanish va texnikaviy takomillashish jarayonidan o`tganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ijro mezonlariga ko`ra o`zbek xalq cholg`ulari ikki guruhga bo`linadi. Birinchi guruhga barcha an`anaviy xalq cholg`ulari kiradi. Ikkinchi guruh XX asr madaniy rivoji bilan bog`liq bo`lib takomillashga, ya`ni qayta ishlangan (rekonstruktsiya qilingan) cholg`ular kiradi. An`anaviy xalq cholg`ulari tarkibidan joy olgan cholg`u sozlar: tanbur, dutor, sato, rubob, ud, nay, surnay, qo`shnay, karnay, g`ijjak, chang, qonun, doyra, nog`ora. Xalq ijodiyotida qo`llaniladigan sozlarga changqo`biz, sibizg`i, safoil kiradi. Qayta ishlangan cholg`ular asboblariga - rubob, g`ijjak, dutor va chang sozlarinig musiqaning soprano, alt, tenor, bas ovozlar mezonlariga ko`ra qayta ishlangan namunalari kiradi. Karnay, surnay, nog`ora va doyra tarkibidagi damli va urma cholg`ular guruhi qadimdan ijro amaliyotida shakllanib, xalqimizning barcha ommaviy tadbirlarining faol ishtirokchisiga aylangan. An`anaviy cholg`u sozlar ansambllari esa o`z xususiyatlaridan kelib chiqib qo`llanilgan. Ijroda keng ko`lamli va katta ovoz imkoniyatiga ega bo`lish maqsadida barcha cholg`ular yig`indisidan katta cholg`ular ansambli tashkil etilgan. Cholg`u musiqasi ijrochiligi va maqom ijrochilik amaliyoida esa kichik-kichik guruhlar bo`lib ijro etish ham an`anaga aylangan. Jumladan: har bir cholg`u doyra jo`rligi bilan ijro etish; tanbur dutor bilan; tanbur, dutor doyra jo`rligi bilan; tanbur, dutor, g`ijjak doyra jo`rligida ud, qonun doyra bilan birga va h.k.[3] Hozirgi davrga kelib o`zbek musiqa ijrochiligini uchta yirik yo`nalishga ajratish mumkin. Xalq folklor musiqa yo`nalishi, xalq mumtoz musiqa yo`nalishi va kompozitorlik musiqa ijodiyoti yo`nalishi. Xalq folklor yo`nalishida ommaviylik xususiyatga ega bo`lgan, ovoz va texnik jihatlari mos

bo`lgan cholg`ulardan ko`proq foydalaniladi. Masalan: rubob, nay, g`ijjak, chang va doyra cholg`u asboblari. Qayd etish joizki xalq folklor musiqa ijrochiligida ijro sharoiti, joyi ham o`ziga xos bo`ladi. Shuning uchun cholg`ular ham tez moslasha oladigan va har qanday sharoitda ijro eta oladiganlik xususiyat kasb etishlari taqozo etiladi. [5]

XULOSA :

Har bir xalq o`zining milliy musiqiy merosini sevsa, ajdodlar an`anasini ardoqlasa, uni munosib tarzda o`zlashtirsa va qadriga yetsa, o`zga xalqlar san`atini ham baholay oladi. [7] Zero, bizgacha yetib kelgan musiqiy an`analar avlodlar zanjirining mustahkamligidan dalolatdir. Bu borada xalqimizning ma`naviy boyligi bo`lgan maqomlar, maqom yo`llariga mansub mumtoz musiqa asarlari hozirgacha o`zining badiiy va estetik imkoniyatlarini yuqori darajada saqlab kelayotganligini alohida ta`kidlab o`tish joiz. Ularni o`rganish, tadqiq etish va kelajak avlodlarga yetkazish zamonamizning talab va eshtiyojida bilgan dolzarb masalalardan biridir. Ma`lumki, o`zbek xalqining musiqiy madaniyati milliy cholg`ularga boy bo`lib, tanbur, dutor, g`ijjak, nay, qo`shnay, surnay, chang, qonun, ud, rubob, doira va nog`ora kabi cholg`ular o`zining mukammalligi bilan mohir ijrochilar amaliyotida munosib o`rin topgan. Chunki har bir cholg`u o`zining shakllanish tarixi, ijro imkoniyatlari, betakror, jozibali sadolanishi va muxlislariga ega. Ularning barcha siru—sinoatlarini ilmiy-nazariy tadqiq etish va yosh avlodga yetkazish har bir murabbiyning muqaddas burchidir.

REFERENCES

1. O`zbekiston Prezidenti qarori, Madaniyat va san`at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo`shimcha chora tadbirlar to`g`risida, 02 02 2022 yil, PQ-112 son.
2. SH.Rahimov, A. Lutfullayev- «Cholg`ushunoslik», «Musiqa» nashriyoti, T., 2010
3. R.Nosirov- «Cholg`u ijrochiligi», O`zDSI, 2008

4. И. М. Красильников- «И. М. Красильников Как развивать детское инструментальное музицирование?», Материалы XIII международной научно-практической конференции, Санкт – Петербург, 2014.

5. Малоҳат Саиджабборовна Мухитдинова -»Педагогика олий музика таълимида бакалаврларни тайёрлашда учраб турадиган муаммолар ва уларнинг ечиш йўллари»-

6. М.С. Мухитдинова - «Ижрочилик санъатида замонавий талқин масалалари»- Гармонично развитое поколение-условие стабильного развития Республики Узбекистан. Сборник научно-методических статей, 2019 г., №9, УзНИИПН им. К.Ниязи.

7. Muxitdinova Malohat Saidjabborovna -»Bo`lajak musiqa o`qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda klasterli yondashuv masalalari»- Ta`lim fidoyilari-Respublika ilmiy-metodik jurnal, 9-son, ILMIY NASHRLAR MARKAZI, 2021y.